
Milan Marković, Saška Cvijanović

Kulturno-hronološko opredeljenje gvozenodopskog tumula sa lokaliteta Savinac

Tokom 2002. godine na području buduće hidroakumulacije "Stubo-Rovni" izvršena su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Savinac, selo Brezovice, na kome je konstatovana jedna polovina kamene grobne konstrukcije sa ostacima inhumiranog pokojnika. Cilj ovog rada je bio da se dati tumul hronološki i kontekstualno odredi. Istraživanja su pokazala da se lokalitet datuje u vreme gvozenog doba (VIII–VII veka p.n.e.) i da se nalazio na graničnom području glasinacke i bosutske kulturne grupe, pa je došlo do izvesnog mešanja elemenata obeju kultura. Sudeći po pokretnom keramičkom materijalu tumul je pripadao nosiocima bosutske kulture (faza Kalakača). Rezultati su takođe pokazali da su evidentni uticaji glasinacke kulture i to po načinu sahranjivanja i formiranju same grobne konstrukcije.

Uvod

Lokalitet Savinac nalazi se u ataru sela Brezovice, 20 km jugozapadno od Valjeva i smešten je na levoj obali reke Sušice. Površina lokaliteta prekriva prvu rečnu terasu, blago nagnutu ka reci, dimenzija 80 × 250 m. Ona je ostrim odsekom, visine oko 5 metara, odvojena od aluvijalne ravni.

Zaštitna arheološka iskopavanja izvršena su tokom 2002. godine od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture Valjevo u okviru projekta zaštitnih arheoloških istraživanja na području buduće hidroakumulacije "Stubo-Rovni". Prilikom ove kampanje konstatovan je gvozenodopski tumul (slika 1), kome nedostaje jedna polovina kamene konstrukcije (najverovatnije uništena usled poplave).

Cilj ovog rada bio je da se na osnovu hronološke i kontekstualne analize (tipologije tumula, analize pokretnog materijala) sa već istraženih lokaliteta na području kulturne grupe Glasinca (BiH), zapadne Srbije i Vojvodine odredi kontekstualno i hronološko mesto samog tumula sa Savinca. Ovaj problem čini specifičnim činjenica što je tumul lociran na samoj granici prostiranja dveju kulturnih grupa (glasinacka i bosutska) i etničkih skupina paleobalkanskih plemena. Nedostatak polovine grobne konstrukcije dodatno je otežao ovu analizu, budući da svi nalazi koji su najverovatnije bili priloženi nisu konstatovani, a omogućili bi precizniju analizu.

Kao osnova za istraživanje korišćena je originalna terenska dokumentacija (dobijena od R. Arsića i V. Pecikoze). Kontekstualna analiza je vršena uz pomoć publikovanog materijala sa lokaliteta koji pripadaju glasinackoj i bosutskoj kulturnoj grupi, dok je tipološka analiza izvršena po metodologiji koju je koristio dr Miroslav Lazić (Lazić 1989:7).

Rezultati i diskusija

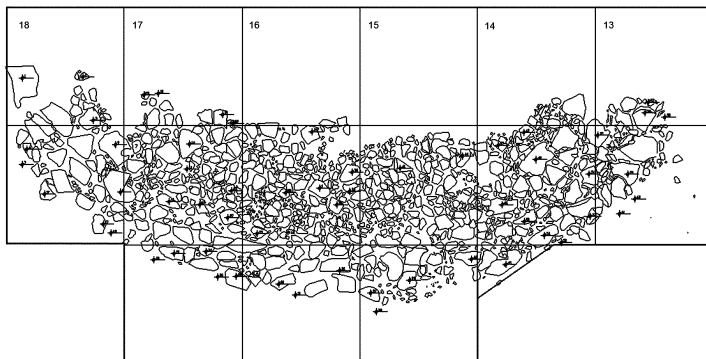
Kameni tumul konstatovan na Savincu predstavlja oštećenu konstrukciju polukružnog oblika, dimenzija 11 × 3 m. Na ivicama konstrukcije bila su poredana dva reda krupnog krečnjačkog kamena promera od 0.5 do 1.5 m, dok je unutrašnjost konstrukcije bila ispunjena sitnijim kamenom. Prostor između kamenja bio je popunjen mrkom rastresitom zemljom. U unutrašnjosti konstrukcije otkrivene su dve pravougaone komore ispunjene slojem rečnog šljunka gde su konstatovane naslagane ljudske kosti (Arsić 2005: 52).

Po načinu sahranjivanja tumul na Savincu pripada tipu tumula sa inhumiranim pokojnikom. Antropološkom analizom, koju je uradila dr Julija Kelečević utvrđeno je da se radi o ženskoj osobi čiji

Milan Marković (1989), Zemun, Dobrovoljačka 24, učenik 3. razreda gimnazije u Zemunu

Saška Cvijanović (1990), Indija, Lazara Voinovića 124, učenica 2. razreda Gimnazije u Indiji

MENTOR: Vladimir Pecikoza, IS Petnica

Slika 1.
Gvozdenodopski tumul sa
lokaliteta Savinac
(skica: Daniel Jelić)

Figure 1.
Iron Age tomb from
Savinac (sketch: Daniel Jelić)

je leš raskomadani, a potom njeni delovi složeni i ukopani u grob (J. Kelečević, usmena informacija). Ovakav način sahranjivanja je izuzetno retka pojava i prilikom analize nisu pronađeni slični slučajevi, ali beležimo slučajeve na lokalitetima gde je kao tip sahranjivanja prisutna inhumacija, i to na lokalitetima u Bosni i Hercegovini, kao i u zapadnoj Srbiji gde u periodu ranog bronzanog doba ovakav način sahranjivanja preovlađuje.

Pored inhumacije, u periodu srednjeg bronzanog doba kao način sahranjivanja prevladalo je spaljivanje pokojnika (kremacija), dok u periodima kasne bronzne i starijeg gvozdenog doba inhumacija ponovo postaje dominantna. Kremaciju beležimo na lokalitetu Podilijak u Bosni i Hercegovini, i na lokalitetu Ražani kod Kosjerića u Zapadnoj Srbiji.

Pozicija tumula sa Savinca odgovara položaju tumula iz gvozdenog doba, gde se oni konstatuju na pobrđima i kosama duž rečnih tokova. Razlog ovome je najverovatnije taj što se u neposrednoj blizini rečnih tokova nalazi sav materijal potreban za podizanje tumula. Na području Bosne i Hercegovine slični slučajevi beleže se na lokalitetima Plješevica, Podilijak, kao i na lokalitetu Pađine u Zvorniku (Kosorić 1976). Konstatovani tumuli na teritoriji zapadne Srbije, koji su po svojoj poziciji slični tumulu sa Savinca, nalaze se na lokalitetima šumar u Belotiću, Ražani kod Kosjerića i na lokalitetu Crkvine kod Bastava (Kosorić 1976).

Ispod kamene konstrukcije otkrivene su dve bronzane grivne, torkves i pinceta (slika 2). Grivne po svojim tipološkim karakteristikama odgovaraju fazi Kalakača bosutske kulture, a za torkves i bronzanu pincetu postoje brojne analogije na području Podrinja čija se hronologija vezuje za rano gvozdeno doba. Ove nalaze beležimo i u okviru glasilačke kulture, gde je pinceta izrađena od bronzanog ma-

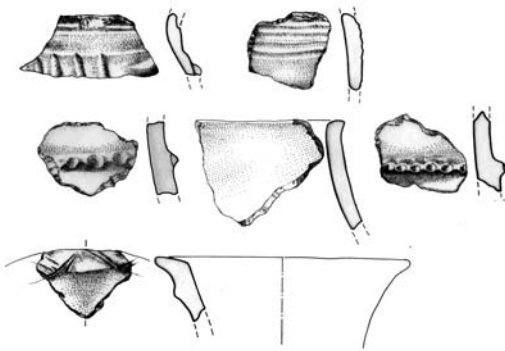
terijala i na njoj nema tragova ornamentike, kao ni ukrašavanja (Arsić 2005: 53). Celokupan materijal u okviru glasilačke kulturne grupe gvozdenog doba datovan je u period halštata C-D, mada je vredno pomenuti da se prve pojave beleže već u fazi IVb (Kosorić 1976: 30).

Pored ovih metalnih predmeta na lokalitetima Branković, Gosinja planina i Križevac (glasilačka kulturna grupa), kao i na području zapadne Srbije, beležimo i postojanje narukvica, ogrlica, perli, ukrasnih kopči, grivni i naočaraste fibule. Na lokalitetima Kriva Reka kod Čajetine i Ražani kod Kosjerića beležimo nakit zastupljen sa nekoliko tipova fibula (od kojih je najpoznatija naočarasta fibula), kopči, privezaka, grivni i pinceta. Pinceta za-beležena u Krivoj Reci je od bronzne i datovana je u period glasilačke kulture gvozdenog doba, konkretnije u fazu IVb (Zotović 1985: 72). Na lokalitetu Po-

Slika 2. Pokretni nalazi sa lokaliteta Savinac
(foto: Milan Marković)

Figure 2. Moveable artefacts from Savinac

Slika 3. Keramički nalazi sa lokaliteta Savinac (skica: Radivoje Arsić)

Figure. The ceramic artifacts from Savinac (sketch: Radivoje Arsić)

diljak zabeležen je bronzani torkves koji je datovan u fazu IVb glasinačke kulture i po svojim karakteristikama odgovara torkvesu pronađenom na Savincu (Čović 1957: 70). Torkves sa Savinca je izrađen je od bronzne, sa tragovima ornamentike i ukrašavanja. Slične torkvese beležimo na lokalitetima u zapadnoj Srbiji kao i u Bosni. Torkvesi sa lokaliteta Ražani i Kriva Reka (zapadna Srbija) gotovo potpuno odgovaraju po svojim tipološkim karakteristikama torkvesu sa Savinca. Izrađeni su od bronzne sa zavijenim krajevima ka gore (Zotović 1985). Evidentirane dve grivne na Savincu su rađene od bronzne i u pitanju su otvorene grivne polukružnog preseka sa zaobljenim krajevima (slika 2). Na prvoj grivni konstatovano je prisustvo ornamentike, dok je na drugoj konstatovan nedostatak ornamentike (Arsić 2005: 52). Na lokalitetu Gaj-Izlaz kod Kovina (reč je o ostavi u Banatu) zabeležene su dve otvorene bronzane grivne segmetnog preseka sa zaobljenim krajevima. Na grivnama nisu konstatovani tragovi ukrasa ili ornamentata (Rašajski 1975: 59). U ostavi iz Novog Bečja evidentirano je pet bronzanih grivni, segmetnog preseka sa suženim krajevima, i sa ornamentikom sličnom grivni sa Savinca (Marinković 1994: 32). Slične grivne beležimo i na području zapadne Srbije, tj. na lokalitetu Drenova kod Priboja (Rašajski 1975: 49).

Gvozdendopska keramika koja je pronađena na Savincu po svojim tipološkim karakteristikama pripada fazi Kalakača Bosutske kulture gvozdene doba (R. Arsić, usmena informacija). Horizont ove

faze bosutske grupe prati se na jugu skoro do Južne Morave, a na zapadu do Kolubare (Petnica). Na severu ovaj horizont zahvata Srem, južni Banat, i Bačku. Zabeležena keramika na Savincu odlikuje se osobenim načinom ukrašavanja i urezanim geometrijskim motivima (horizontalni nizovi tankih linija, talasaste linije, šrafirani trouglovi) svojstvenim samo za bosutsku kulturu (Jevtić 1983: 36) (slika 3). Na području Srbije sličnu keramiku beležimo i na lokalitetu Naselje ispred Male Pećine u Petnici.

Zaključak

Na osnovu dosadašnjeg saznanja autori ovog rada došli su do zaključka da tumul sa Savinca po svojim dimenzijama odgovara tipu malih tumula i da je takva vrsta tumula najzastupljenija na području Podrinja. Istraživanje je pokazalo da su tumuli takvih dimenzija uglavnom nalaženi u blizini reka, gde se nalazio neophodan materijal za izgradnju. Pravljeni su od rečnih oblutaka kao što je slučaj sa Savincem. Konstrukcija koja je konstatovana na kraju iskopavanja je bila u obliku polukružnog venca. Ispod kamene konstrukcije zabeležen je grob kod kojeg je kao način sahranjivanja zastupljena inhumacija. Grob po našem zaključku najverovatnije pripada osobi ženskog pola, jer je od pokretnih nalaza pronađen samo metalni ženski nakit. Zahvaljujući metalnim nalazima i ponajviše keramici, na osnovu dosadašnjeg istraživanja u mogućnosti smo da hronološki i kulturološki determinišemo gvozdendopski tumul sa lokaliteta Savinac. Na osnovu keramike tumul kontekstualno pripada nosiocima bosutske kulture, a hronološki okvir je negde od VIII do VII veka pre nove ere. Metalne predmete konstatovane na Savincu beležimo kako na području Bosne, tako i na području zapadne Srbije u okviru obe kulturne grupe, i Bosutske i Glasinačke. Međutim, po izgledu grobne konstrukcije i načinu sahranjivanja svi elementi pripadaju glasinačkom kulturnom polju. Možemo zaključiti da su pripadnici bosutske grupe poprimili izvesne uticaje susedne glasinačke, što se vidi po načinu sahranjivanja i pravljenju grobne konstrukcije, dok su, sa druge strane, zadržali svoje autohtone elemente, što se odlikuje pre svega u pokretnom arheološkom materijalu. Ovaj tumul je po svojoj kulturološkoj i hronološkoj pripadnosti jedinstven. Sve do sada postojanje tumula iz bosutske kulture je samo nagoveštavano, ali nikad potvrđeno i pronađeno.

Zahvalnost. Zahvaljujemo se arheologu dr. Slavici Krunić iz Muzeja grada Beograda, kao i arheologu Radivoju Arsiću iz Zavoda za zaštitu spomenika i kulture Valjevo, koji su nam pomogli u realizaciji ovog rada.

Literatura

- Arsić R. 2005. Zaštitna iskopavanja na prostoru hidroakumulacije Stubo-Rovni. *Glasnik društva konzervatora Srbije*, 29: 51.
- Čović B. 1957. Rezultati revizionog iskopavanja tumula glasinakčkog tipa. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu Nova Serija*, XIV: 53.
- Jevtić M. 1983. *Keramika starijeg gvozdenog doba na centralnom Balkanu*. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet.
- Kosorić M. 1976. *Kulturni, etnički i hronološki problemi ilirskih nekropola Podrinja*. Tuzla: Muzej istočne Bosne.
- Lazić M. 1989. *Topografija i tipologija praiistorijskih tumula u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Marinković S. 1994. Nakit na prelazu iz bronzanog u gvozdeno doba iz ostava sa područja srednjeg Banata. U *Kulture gvozdenog doba jugoslovenskog podunavlja*, (ur. N. Tasić). Beograd: Gradski Muzej Sombor, str. 31-39.
- Rašajski R. 1975. Ostava Gaj-Izlaz kod Kovina. *Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini*, I: 86.
- Zotović M. 1985. *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba zapadne Srbije*. Titovo Užice: Zavičajni muzej

Milan Marković, Saška Cvijanović

Cultural and Chronological Destination of the Iron Age Tomb in Savinac

The Savinac locality is located in the village Brezovice, 20 km southwest from Valjevo and it is situated on the left bank of the river Sušica. The tomb on the locality is missing a part of the stone construction. The construction was probably destroyed by the river Sušica in a flood. Archaeological research was performed by the College for the Protection of Monuments and Culture of Valjevo in a campaign in 2002. JP Kolubara provided the necessary recourses.

The aim of this research is to determinate the cultural and chronological characteristics of the tomb on the Savinac locality, based on a thorough analysis of the already explored localities. The problem of this work is that the tomb is located on the border of the propagation of two cultures and two ethnic paleobalkan tribes.

Based on the typology of graves and analysis of metal material and ceramics, we have succeeded to culturally and chronologically determine the Iron Age tomb from Savinac. Localities from Bosnia and Western Serbia were taken for the study of typology. The results that we obtained through this study show that the tomb from Savinac, according to the typology we used, mostly matches the Iron Age tombs from Glasinac. In the analysis of metal materials (pincers, bronze necklace and two bronze bracelets), localities from Vojvodina (Bosut culture), western Serbia and Bosnia (Glasinac culture) were used for study. Finds from Savinac were very extensive, so we failed to appropriate the tomb from Savinac to a certain culture using this approach. However, by analyzing ceramics the authors succeeded to fulfill the second aim of this paper. With radical analyzing, the authors determined that the tomb belongs to the Bosut culture, Kalakača phase. This grave is the first published case of Bosut culture.

